

ФАКТОРИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Соціально-політичні розмежування об'єднують два основні компоненти – соціальні групи і політичні партії, що дозволяє виділити основні причини і характер протистояння між основними політичними суб'єктами на політичній сцені. У цій публікації проаналізовано фактори, які спричиняють соціальні і політичні відмінності в країнах Вишеградської групи (Польща, Словаччина, Угорщина і Чехія). Їх дослідження є методологічним інструментарієм, який пояснює причини соціальної та політичної кризи і політичних конфліктів і, отже, їх коригування.

Ключові слова: соціально-політичні розмежування, Вишеградська група, позиціонування політичних сил.

Galyna Zelenko. The Factors of Political Forces Distinction in Visegrad Group Countries. *Socio-political differentiations combine two major components – social groups and political parties, that allows to distinguish the major reasons and nature of the confrontation between the main political actors at the political scene. In this publication the content of the social and political distinctions in Visegrad group countries (Poland, Slovakia, Hungary and the Czech Republic) were also analyzed.*

Their research is a methodological instruments to explain the causes of social and political crisis and political conflicts and therefore, their adjustment.

Keywords: *socio-political distinctions, Visegrad group, the positioning of political forces.*

Тема взаємодії у трикутнику «влада – опозиція – суспільство» є предметом постійних дискусій і у політичній науці, і у середовищі політиків, і серед пересічних громадян. Адже глибина самого протистояння часто спричиняє не тільки політичні кризи, а й суспільно-політичні потрясіння на кшталт «оксамитових революцій» або й трагічних подій, таких як Революція Гідності в Україні

2013 – 2014 рр. Власне ж політичний процес – це, з одного боку, боротьба за повноваження у системі органів державної влади, а з іншого – боротьба за електорат між політичними силами, яка у транзитних країнах часто виходить за цивілізовані рамки і набуває вкрай радикальних форм. Електоральний вибір кожного громадянина дуже рідко зумовлений впливом саме політичних факторів. Цей вибір є результатом взаємовпливу ряду чинників соціально-економічного характеру, кореляція між якими конвертується у голосування за ту чи іншу політичну силу. Але саме глибина соціально-політичних розмежувань зумовлює позиції політичних сил на політичній сцені.

Водночас соціально-політичні розмежування створюють своєрідний фон для відповідного електорального вибору, однак не є остаточним при здійсненні електорального вибору, оскільки він може бути емоційним, спричиненим поточними суспільно-політичними процесами. Тому у цій публікації проаналізуємо фактори розмежування політичних сил у країнах Вишеградської групи (Польща, Словаччина, Угорщина і Чехія). Такий підхід є методологічним інструментарієм до пояснення характеру політичного структурування суспільства, змісту електорального вибору, що дає можливість на їх основі формувати прогнози подальшого розвитку держав регіону.

Характер і взаємовплив соціально-політичних розмежувань пояснює теорія соціокультурних розмежувань (соціокультурних поділів). Так, згідно зі С. Ліпсетом і С. Рокканом, поняття «соціополітичний поділ» поєднує дві основні складові – соціальні групи та політичні партії – та дозволяє серед величезної сукупності суспільних відмінностей виокремити найбільш важливі, які програмують політичне протистояння головних акторів на національній політичній сцені [цит. за 1]. Ставлення і бачення того, якою має бути та чи інша принципова проблема, стратегія чи політика і виділяє партії з їх ідеологіями розв'язання таких проблем. А. Мельвіль теорію соціокультурних розмежувань розвинув у концепцію «лійки причинності» [2, с. 223 – 225], якою пояснює характер політичної сцени пострадянських країн, які трансформувалися у неопатримоніальні режими. З-поміж вітчизняних дослідників найбільш детально теорію соціально-політичних розмежувань і їх верифікацію у електоральний вибір у країнах

Центрально-Східної Європи було проаналізовано А. Романюком та В. Литвином, С. Забродіним [1; 3; 4].

Отже, соціально-політичні розмежування поєднують дві основні складові – соціальні групи та політичні партії, що дозволяє виокремити найважливіші причини і природу протистояння головних політичних акторів на політичній сцені. А. Романюк та В. Литвин, дотримуючись традиційної для політичної науки дефініції соціополітичного поділу, визначають соціально-політичні розмежування як «інтеграцію соціальної групи чи соціальних груп і політичної партії чи партій, коли ідентифікація індивіда зі своєю соціальною групою передбачає відповідний партійний вибір та коли партія є інституційним представником інтересів своєї соціальної групи на політичній арені» [3, с. 42]. Причому дослідники наголошують, що про соціополітичний поділ можна говорити тільки тоді, коли йдеться про протистояння як мінімум двох суспільних груп, які мають стійкий зв'язок з відповідними політичними партіями протягом як мінімум двох парламентських термінів. Тобто такий зв'язок має бути сталим, а не випадковим чи кон'юнктурним [3, с. 42]. С. Забродін відмічав, що концепція соціальних розмежувань використовується в дослідженнях формування партійної системи в нових демократіях. «Життєздатність» теорії розколів у сучасних умовах обумовлюється тим, що соціальне розмежування є структурним конфліктом між соціальними групами; при цьому один і той же індивід не «прив'язаний» до якоїсь однієї групи, а існує одразу в декількох розколах. Основою соціального розмежування можуть бути як об'єктивні соціальні характеристики, так і ціннісні орієнтації [4, с. 145].

Водночас позиціонування політичних сил часто є емоційним. Це пов'язано з тим, що громадяни мають змогу отримувати дедалі більше динамічної інформації, що позначається на їх політичних поглядах, а згодом і на електоральному виборі. Тому тут доречно виокремити стійкі соціально-політичні розмежування і змінні фактори позиціонування політичних сил, які породжені самим суспільно-політичним процесом, політичними впливами як ендогенного, так і екзогенного характеру. Причому можна припустити, що *у молодих демократіях, де політична структуризація ще не завершена, а демократичні традиції слабкі, саме вплив емоційних*

факторів часто є більш значущим у процесі електорального вибору, ніж сталі соціополітичні поділи.

Природа соціально-політичних розмежувань зумовлена насамперед історичним розвитком країни. Водночас зміст соціально-політичних процесів створює підстави для появи нових ліній політичного протистояння. Країни Вишеградської групи, як і Україна, здійснювали транзит від одного й того ж самого типу соціально-політичної системи (соціалістичної), мають схожу траєкторію розвитку (імпорт демократичних політичних інститутів, приватизація і перехід до ринкової економіки, розвиток політичного плюралізму тощо). Однак результати так званого «демократичного транзиту» країн Вишеградської групи мають принципово відмінні результати, ніж країн – колишніх колег по соціалістичному табору. Причина подібного успіху криється, на мій погляд, не тільки у впливі екзогенних факторів, але й у власне характері соціально-політичних розмежувань, які не є настільки глибокими, як у пострадянських країнах і тим самим не стали підставою для втілення неконвенційних форм розвитку політичного процесу.

У країнах ЦСЄ, за А. Романюком та В. Литвином, інституційним виміром протистояння політичних сил була дихотомія конкуренції колишніх правлячих комуністичних партій та опозиції, переважно згуртованої в організаціях типу рух. Після установчих виборів, які переважно мали формат плебісциту і на яких перемогу здобула опозиція, конкретний формат соціополітичного протистояння втратив актуальність. Натомість, наступні вибори вивели на порядок денний протистояння щодо змісту та швидкості проведення політичних і господарських реформ. У суспільстві окреслилися дві протилежні групи – *прихильників і противників реформ* [3]. На наш погляд, до зазначених протистоянь слід додати ще дві групи – *прихильників і противників євроінтеграції (єврооптимістів і євроскептиків)*.

Відповідно – у країнах Вишеградської групи слід розрізняти лінії соціально-політичних розмежувань, які склалися історично і ті, які з'явилися у процесі демократичного транзиту, а також до них слід додати ще соціально-політичні розмежування, які зумовлені впливом екзогенних факторів. До останніх можна віднести

власне ситуацію в Європейському Союзі і події, пов'язані з російсько-українською війною на Донбасі. Ці лінії означають різне ставлення до цієї війни політичних сил, а також ставлення до політики ЄС, яка застосовується для врегулювання цього конфлікту і супроводжується запровадженням санкцій щодо Росії.

Найбільш сталими лініями соціополітичних розмежувань є розмежування, які породжують конфлікти ідентичностей (найчастіше вони є конфліктами з нульовою сумою) і пов'язані з етнічним складом населення та його релігійною належністю. Тому одна з основних ліній соціально-політичних розмежувань у країнах Вишеградської групи породжена їх **етнонаціональним складом**. Це спричиняє появу партій націоналістичного спрямування і створює істотні складнощі при вибудовуванні спільної європейської політики, оскільки партії націоналістичного спрямування скептично налаштовані до вступу у ЄС і в кращому разі ставлять вимоги перегляду членства у ЄС. Крім того, етнополітична палітра спричиняє внутрішньовладні конфлікти на етнічному ґрунті.

Таблиця 1

Етнонаціональний склад країн Вишеградської групи [5].

Країна	Всього	Титульна етнічна група	Перша за чисельністю меншина	Друга за чисельністю меншина
Польща	38 512 000	Поляки 97,1 %	Шльонзаки 1,1 %	Кашуби 0,04%
Словаччина	5 397 036	Словаки 80,7 %	Угорці 8,5 %	Роми 2,0 %
Угорщина	9 937 628	Угорці 83,7 %	Роми 3,1 %	Німці 1,3 %
Чехія	10 562 214	Чехи 63,7 %	Морави 4,9 %	Словаки 1,4 %

За науковою класифікацією Польща є гомогенною країною, оскільки 97,1% громадян є етнічними поляками. Також гомогенними є Угорщина, де 83,7% громадян є угорцями та Словаччина, де 80,7% громадян є етнічними словаками. І тільки Чехія є гетерогенною країною, де етнічні чехи становлять тільки 63,7%.

Однак гомогенність країни жодним чином не забезпечує від міжетнічних конфліктів. Тому етнічний склад населення теж є підставою для соціально-політичних поділів, що як і решта соціокультурних характеристик, спричиняє розмежування політичних сил. Водночас, на відміну від інших типів соціально-політичних поділів, етнічні характеристики країни створюють найбільш сталі соціально-політичні розмежування і зазвичай є одним з факторів розмежування політичних сил. Наприклад, Словаччина, яка мала проблеми через взаємини з угорською та циганською меншинами, а Угорщина з циганською меншиною, зрештою отримала політичні партії, які у свої програмні положення включали питання врегулювання етнополітичних конфліктів [див. дет. 5]. Так само у Польщі були утворені партії Бунд і Українська партія, які теоретично навіть не могли б здолати встановлені законодавством виборчі бар'єри (5% для партій і 8% для виборчих коаліцій), однак стали політичними силами, які виражали організовані політичні інтереси відповідних національних меншин.

Релігійно-конфесійний фактор соціально-політичних розмежувань у країнах Вишеградської групи також, незважаючи на високий рівень конфесійної гомогенності Польщі та Словаччини і середній рівень в Угорщині та Чехії, можна виокремити як фактор соціально-політичних розмежувань. Так, у Польщі 89,8% громадян є католиками, 1,3% – православними, решта належать до різних, але менших за чисельністю, ніж православні, конфесій. У Словаччині 69,9% громадян є католиками, 10,8% – православними, решта так само, як і поляки, належать до ще менших за чисельністю конфесій, а віруючими себе вважає 61% громадян. В Угорщині 37,1% є католиками, 11,6% – православними. Проте віруючими себе вважають тільки 44% громадян. У Чехії ситуація є досить схожою зі Словаччиною [див. дет. 3]. Це спричиняє формування політичних сил релігійного спрямування з відповідними вимогами преференцій для релігійних громад, права яких вони артикулюють.

Друга група соціально-політичних розмежувань пов'язана з, власне, рівнем соціально-економічного розвитку країн. Отже, **економічні підстави соціально-політичних розмежувань** зазвичай є домінуючими у більшості країн. Причому у країнах Вишеградської групи, які є вихідцями з соціалістичного табору, де

дефіцит був нормою життя, а рівень ВВП у рази нижчий, ніж у країнах Західної Європи, у перші десятиліття транзиту були основними підставами для політичного розмежування. Однак з покращенням економічної ситуації економічні вимоги відійшли на другий план у риторичі політичних сил. Так, нині показники внутрішнього валового продукту в країнах ЦСЄ покращилися в кілька разів, порівняно з 1989 р. [6]. Рівень життя в країнах ЦСЄ: Польща 20900 дол. США на душу населення, Словаччина – 24600 дол., Угорщина 20000 дол., Чехія – 27600 дол. [7]. За *індексом розвитку людського потенціалу* країни Вишеградської групи належать до країн з *«дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу»*, перебуваючи у четвертій десятці країн світу.

Країни Вишеградської групи після колапсу соціалістичного блоку у ході підготовки до вступу в ЄС і НАТО головну увагу приділяли економічному розвитку, спрямованому на подолання відставання від розвинених європейських сусідів і, відповідно, на підвищення рівня життя населення. Відхід від псевдорівності періоду «народних демократій» (або «реального соціалізму») природно призвів до виникнення відмінностей поміж різними суспільними групами в рівні їхніх доходів. Середній показник індексу Джині (співвідношення багатих і бідних) для країн регіону становить «32,01», що близько до середнього показника цього індексу в 16 країнах Західної Європи («31,5» – у 2006 р.) [3]. Це говорить про відносну збалансованість рівня розриву між основними соціальними групами за рівнем багатства, хоча за даними, наведеними А. Романюком і В. Литвином, у країнах Вишеградської групи, за винятком Польщі, соціальне розшарування хоча й неістотно, але поглибилося [8].

Структура зайнятості населення та безробіття в країнах Вишеградської групи є однією з найбільш гострих підстав соціально-політичних розмежувань. Хоча ці характеристики не є сталими і істотно змінилися за двадцять п'ять років політичного транзиту. За останні десять років безробіття істотно знизилося і становить у Польщі 10%, у Словаччині 14%, в Угорщині 10,8% (це єдина країна, де рівень безробіття зросло майже вдвічі за десять років), у Чехії – 6,6% [9]. Темпи економічного розвитку країн Вишеградської групи також істотно прискорилися, покращився

рівень життя, рівень реальних прибутків тощо. Це є підставою своєрідного «вирівнювання» соціально-політичного поділу і нині він аналогічний тому, який існує у країнах Західної Європи. Проте своєрідне «вирівнювання» ліній розмежувань відбувалося по мірі зниження контрверсійності політики цих країн.

Так, протягом 1990-х рр. однією з основних ліній соціально-політичних розмежувань і, відповідно, позиціонування політичних сил було питання зовнішньополітичного вектора розвитку. Рішення набуття членства в ЄС викликало у багатьох громадян цих країн. Тому умови членства в ЄС були предметом політичних спорів, на яких партії будували свої політичні програми. Вектор і зміст економічних реформ, моделей приватизації так само тривалий час були лініями соціально-політичних розмежувань. Однак той факт, що змістом демократичного транзиту у країнах Вишеградської групи був перехід від авторитарної політичної системи, позначився на змісті програм політичних партій, які апелювали не до соціальних прошарків і вибудовували свою політику на представництві класових інтересів, а на зовнішньополітичному векторі розвитку, на демократичних цінностях, на змісті політичних інститутів, які запроваджувалися у процесі вироблення конституції тощо.

Оцінюючи механізми взаємодії влади та опозиції, слід звернути увагу на індекси свободи, оскільки права опозиції є одним із маркерів, за якими вимірюються ці індекси. Зокрема, вони вимірюються за 5-бальною шкалою, де 1 – найкращий показник, 5 – найгірший.

Таблиця 2.
**Рейтинг свободи у країнах Вишеградської групи
(у 1993–2016 рр.) [10].**

<i>Країна</i>	<i>1993</i>	<i>1995</i>	<i>2000</i>	<i>2005</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>
Польща	2,0	1,5	1,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,5
Словаччина	3,5	2,5	1,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Угорщина	1,5	1,5	1,5	1,0	1,0	1,5	1,5	1,5	1,5	2,0	2,0	2,5
Чехія	1,5	1,5	1,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

На підставі даних таблиці можна констатувати, що протягом двадцяти п'яти років країни Вишеградської групи досягли показників рівня свободи, аналогічних країнам сталої демократії. Також, що очевидно з таблиці, найвищі темпи зростання рівнів свободи країни Вишеградської групи, на мою думку, досягли під впливом євроінтеграційного фактора. Згідно з наведеними даними, країни регіону, за винятком Угорщини, віднесені до числа «вільних». Угорщина тривалий час мала дуже високі оцінки рівня і якості політичних прав і громадянських свобод. Однак після парламентських виборів 2010 р., коли головою уряду став Віктор Орбан, позиції держави у демократичному рейтингу істотно погіршилися. Окремі дії та рішення уряду Орбана були розкритиковані не лише опозицією, але й міжнародною спільнотою. Критику викликали: новий закон про Центральний банк країни, що передбачав посилення впливу уряду на діяльність фінансової установи; спроби уряду отримати будь-які підстави впливати на суд і засоби масової інформації; низка положень нової Конституції країни від 2011 р. тощо. Відповідно, ці й інші дії уряду зумовили певне погіршення показників свободи в Угорщині. Тому у дослідженні змін країн, які перебувають на перехідному етапі (рейтинг «Nations in transit»), де також визначається досягнення стану консолідованої демократії, Угорщина в доповіді за 2016 р. віднесена до числа країн з частково-консолідованою (semi-consolidated) демократією, випавши з розряду країн з консолідованою демократією. Для розуміння того, яку дистанцію здолали країни Вишеградської групи, у таб. 3 наводимо дані рівня розвитку демократії в Україні.

Рис. 3.

Показники розвитку демократії в країнах Вишеградської групи (2016 р.) [10]

Країна	ЕП	ГС	НМ	НДУ	МДУ	ПЗНС	К	Середній бал
Україна	3,50	2,25	4,00	5,75	5,25	6,00	6,00	4,68
Угорщина	2,75	2,50	3,75	4,00	3,00	3,00	4,00	3,29

Країна	ЕП	ГС	НМ	НДУ	МДУ	ПЗНС	К	Середній бал
Словаччина	1,50	1,75	3,00	3,00	2,50	2,75	3,75	2,61
Польща	1,50	1,50	2,75	2,75	1,50	2,75	3,50	2,32
Чехія	1,25	1,75	2,75	2,75	1,75	1,75	3,50	2,21

ЕП – електоральний процес, ГС – громадянське суспільство, НМ – незалежні медіа, НДУ – національне демократичне управління, МДУ – місцеве демократичне управління, ПЗНС – правові засади та незалежність судочинства, К – корупція. Показники вимірюються за 7-бальною шкалою, де 1 – найвищий показник, а 7 – найнижчий.

Отже, з-поміж країн регіону регрес у розвитку демократії спостерігається у Польщі та Угорщині. У Польщі погіршення стосується сфери незалежних медіа, демократичності державної влади і дотримання політичних прав і свобод. В Угорщині погіршилися показники у сфері дотримання політичних прав і свобод, демократичності державного управління, а також зріс рівень корупції.

Політичне протистояння зазвичай зумовлене ставленням (рівнем підтримки) правлячих політичних сил. У країнах Вишеградської групи, за даними Євробарометра, рівень довіри / недовіри до органів державної влади цілком зіставний зі сталими демократіями. Так, в Угорщині уряду довіряють 34% громадян, проти 62%, що не довіряють. У Словаччині 29% довіряє уряду, 65% – не довіряє. У Чехії 28% – довіряє, 66% – не довіряє, у Польщі 20% – довіряє, 71% не довіряє (у середньому по ЄС 31% громадян довіряє урядам, 63% – не довіряє) [6].

Інший вигляд має картина щодо рівня довіри парламентам. В Угорщині 31% громадян довіряє парламенту, 65% – не довіряє; у Словаччині – 28% довіряє, 65% – не довіряє; у Польщі – 17% довіряє, а 74% не довіряє. У Чехії парламенту довіряє тільки 13%, тоді як 83% громадян не довіряє. Традиційно вищим рівнем довіри користуються місцеві органи влади та органи місцевого самоврядування. В Угорщині довіряє цим органам 52% громадян, у Чехії 48%, у Словаччині 42%, у Польщі 40%. Вкрай погіршився

протягом останніх років рівень довіри до політичних партій. Так, в Угорщині партіям довіряє 19% громадян, Словаччині і Польщі по 13% громадян, у Чехії 10% [6, р. 71]. Зниження довіри до партій як політичних інструментів артикуляції політичних інтересів пояснює посилення кризи ідентичності, що створює передумови для поширення політичного популізму і звуження політичної участі.

Водночас порівняно високий рівень довіри до органів державної влади свідчить про те, що суспільства країн Вишеградської групи вийшли із так званого «посткомуністичного стану», який супроводжується високою кількістю ностальгуючих, суспільною аномією, кризою ідентичності і політичним відчуженням. Тобто такий стан речей можна пояснити тим, що політичним партіям вдалося заповнити політичний вакуум, з одного боку, а з іншого – запропонувати ефективну соціально-економічну політику, внаслідок чого уникнути крайнього популізму, що спіткало пострадянські республіки. Зокрема, 84% чехів, 80% поляків, 73% словаків і 65% угорців задоволені своїм життям [6, р. 27]. Показово й те, що мешканці країн Вишеградської групи більш благополучною вважають економічну ситуацію в ЄС загалом, ніж у своїх країнах. Тільки 43% чехів, 38% поляків, 30% угорців і 20% словаків оцінюють економічну ситуацію у своїх країнах позитивно. Натомість 62% угорців, 56% поляків, 48% чехів, 44% словаків цілком позитивно оцінюють економічну ситуацію в ЄС загалом [6, Р. 30]. Це свідчить про те, що так званий «свроінтеграційний фактор» («фактор ЄС») усе ще справляє дисциплінуючий і стимулюючий вплив у розвитку цих країн.

Зазначимо, що екзогенний чинник соціально-політичних розмежувань у країнах Вишеградської групи протягом усіх років демократичного транзиту був домінуючим. Це пов'язане з великим впливом Заходу на перебіг політичних процесів у цих країнах. Більше того, це зумовило формування певного інституційного дизайну, що, власне, й дало підстави наявну у цих країнах модель модернізації класифікувати як ендогенно-екзогенну. Сьогодні контрверсійність політичного процесу стосовно членства в ЄС істотно знизилася, тому що членство в ЄС дійсно спричинило докорінні трансформації у соціально-політичному житті цих країн, ставши істотним фактором їх демократичного транзиту.

Звісно, що ставлення до членства в ЄС в країнах Вишеградської групи істотно змінилося з часу їх приєднання до Європейського Союзу. Нині ставлення до ЄС не є таким контрверсійним, як це було протягом 1990-х – початку 2000-х рр. Тепер предметом політичних суперечок і протистояння є ставлення до умов членства у ЄС, внаслідок чого деякі політичні сили ставлять за мету перегляд умов членства. Предметом гострих суперечок і політичного протистояння протягом останнього року стало питання квот для біженців з Сирії.

Однак, оцінюючи спроможність країн Вишеградської групи вирішувати проблемні питання, слід звернути увагу на істотний прогрес у розвитку власне політичних інститутів, на які покладена основна функція врегулювання проблемних питань. У цьому сенсі *індекс недієздатності держав* («The Fragile States Index»), у якому дається оцінка рівню здатності влади контролювати цілісність території, демографічну, політичну та економічну ситуацію в країні (демографічний тиск, рівень міграції, рівень економічної нерівності, економічна ситуація, криміналізація держави, роздроблення у силових структурах та еліті, переміщення біженців всередині країни, зростання реваншистських настроїв, кількість послуг, які надаються державою, законотворчість і права людини, зовнішнє втручання, у тому числі ризики іноземного втручання у політичні та військові конфлікти і залежність від зовнішнього фінансування.

Для порівняння зазначимо, що найвище у цьому рейтингу перебуває Фінляндія – на 178-й позиції (чим вище, тим краще). Країни Вишеградської групи віднесено до країн «високо стабільних» або «дуже стабільних» і їх позиції мають такий вигляд: Чехія на 154-й, Польща на 153-й, Словаччина на 149-й, Угорщина на 139-й позиції. Для порівняння наведемо дані по Україні. Так, Україна перебуває на 84-й позиції, отримавши 76,3 бала, що на 9,1 бала гірше, ніж у 2014 р., який, своєю чергою, на 10,4 бала гірший, ніж у 2013 р. [9, р. 104 – 119].

Російсько-український збройний конфлікт на Донбасі має як прямий, так і опосередкований вплив на розмежування політичних сил у країнах регіону. Це пов'язане як з безпосередньою реакцією на конфлікт, так і зі ставленням до реакції світової спільноти на ці події. У першу чергу йдеться про реакцію ЄС та США

на ці події і застосування політики санкцій щодо Росії, що змінило розстановку політичних сил у країнах Вишеградської групи і проявилось вже на парламентських виборах. Загрози, які з'явилися у ході цієї війни, реанімували або посилили позиції здебільшого націоналістичних сил.

Нині очевидно, що політичний конфлікт в Україні, який розпочався восени 2013 р., став серйозним випробуванням і для політиків цих країн. Оскільки цей конфлікт з самого початку набув рис міжнародного – українсько-російського конфлікту, – політична сцена країн Вишеградської групи не могли не зреагувати, оскільки країни регіону традиційно мають тісні економічні зв'язки з Росією. Після ЄС для країн Вишеградської групи Росія є другим за масштабами торговельним партнером. Україна в товарообігу цих країн посідає 4-5-е місце. Тому, незважаючи на відсутність кордону з Росією і, навпаки наявність спільного з Україною кордону, позиція, зайнята країнами регіону стосовно подій в Україні та російської агресії проти України, виявилася різною. Польща різко засудила Кремль, закликаючи ЄС проявити солідарність з Україною, а НАТО – вжити заходів з укріплення обороноздатності членів альянсу, які мають спільний з Росією кордон. У Словаччині, Угорщині та Чехії ані суспільство, ані політики не мали консолідованої позиції. Президент Чехії Мілош Земан та прем'єр-міністри Угорщини Віктор Орбан і Словаччини Роберт Фіцо зайняли або відверто проросійську позицію, або ж, уникаючи оцінок ситуації на Донбасі, закликали до переговорів з Москвою та критикували запроваджені ЄС санкції проти Росії. Слід зазначити, що репутація «друзів Путіна» істотно похитнула позиції цих політиків, що позначилося на результатах виборів.

Так, вибори президента Словаччини, які відбулися у березні 2014 р., змінили розстановку політичних сил у цій країні. Роберт Фіцо, чий позиції багаторічного прем'єра здавалися непохитними, програв великому підприємцю і філантропу Анджею Кіскі. Причиною його перемоги став той факт, що період 2010 – 2012 рр. – це період правління ліберальної коаліції на чолі з Іветою Радовічовою. Хоча за доволі жорстку політику стосовно економії держбюджету її назвали вкрай радикальним політиком.

Непопулярна соціальна політика спричинила велику кількість парламентських конфліктів [12]. Роздроблена ліберальна і правоцентристська опозиція програла одні вибори за іншими і не здатна була висунути єдиного кандидата на вибори. Тому перемога А. Кіски – це перемога незалежного кандидата, який став відомим завдяки своєму філантропству. Таким чином до влади прийшов президент, який здобув підтримку усіх опозиційних сил і усіх опонентів Р. Фіцо у суспільстві.

Зміна політичного керівництва спричинила пожвавлення політичного простору. Ці зміни супроводжуються демонстраціями проти корупції, на яких висуваються політичні вимоги, а саме – відставка прем'єр-міністра. Зазначу, що демонстрації були організовані рухом «Звичайні люди і незалежні особистості» І. Матовича, яке є саме рухом, а не політичною партією. Це саме стосується партії «Громадяни» політика і підприємця А. Глини. З іншого боку, у словацькій політиці відчутний євроскепсис і проросійські симпатії. Можна вважати успішними дії правих радикалів, відвертих расистів (Народна партія «Наша Словачина»). Тобто словацька політична сцена вкрай різноманітна, що додає радикальності їй [13]. Водночас політика прем'єра Р. Фіцо орієнтована насамперед на власних виборців. Щодо російсько-української війни на Донбасі, то на рівні ЄС і НАТО Словачина підтримує позицію своїх союзників, хоча й не є прихильником радикальної політики щодо Росії. Позиція президента А. Кіски є більш категоричною. Він схиляється до думки про необхідність посилення тиску на Росію. Незважаючи на те, що його позиції у парламентській республіці є слабкими, це є своєрідним об'єднуючим символом у його патерналістській політиці.

Президента Чехії Мілош Земан на початку конфлікту заявив, що в Україні йде громадянська війна, а доказів втручання Росії в конфлікт на Донбасі немає. Згодом, у вересні 2014 р., на міжнародному форумі «Діалог цивілізацій» у Росії він заявив про необхідність відмінити економічні санкції проти Росії, як зайві. Хоча на офіційному рівні Прага висловила солідарність з країнами ЄС щодо Росії і приєдналася до санкцій проти Росії. Наслідком таких заяв стало зниження рівня довіри до 37% до президента Мілоша Земана. Проте російсько-український конфлікт істотно не вплинув

на політичні сили і громадян країни, хоча й став своєрідним лакмусовим папірцем ставлення до так званих «європейських цінностей». Саме тому політики здебільшого уникають висловлювати своє ставлення до цієї війни (часто це називають лише кризою), щоб не втратити електорат, який думає інакше.

В Угорщині позиції стосовно війни на території Донбасу так само розділилися. Однак, за твердженням угорського політолога Чаба Тота, в листопаді 2014 р. рейтинг правлячої партії «Фідес» і прем'єра В. Орбана знизився на 12% – з 38% до 26%. Тимчасом як рейтинг опозиційної партії – радикальної партії «Йоббік» («Рух за кращу Угорщину») піднявся на 15%. На третьому місці за даними соціологічних досліджень опинилися соціалісти з рейтингом у 12%. Однак, при цьому, 68% угорців вважають, що Угорщина рухається у правильному напрямі, але тільки 31% позитивно оцінюють роботу уряду [6]. Тобто ці дані свідчать про те, що Угорщина переживає кризу довіри. Чаба Тот причину кризи довіри пояснює, по-перше, непопулярними кроками правлячої партії «Фідес» щодо запровадження податку на Інтернет та податку на тютюнову продукцію; по-друге, гучними корупційними скандалами, які пов'язані з високопоставленими чиновниками; по-третє, власне конфліктом всередині правого крила в парламенті. Це спричинило зростання кількості тих, хто не довіряє політикам і, таким чином, є потенційним електоратом опозиційних популістських партій. Так, за даними соціологів уже тепер опозиційна партія «Йоббік» та соціалісти відібрали у партії «Фідес» приблизно по 4% популярності. Зважаючи на високий рівень економічних контактів з Росією, в Угорщині досить активним є проросійське лобі. Зокрема, підписання масштабної угоди у галузі атомної енергетики з Росією на початку 2014 р. істотно посилило привабливість Росії в Угорщині. Так само вибудовується проросійська політика на тлі критики політики США. Це посилює інтенсивність протестних рухів. Однак це політика незадоволення, а не конструктивної критики з визначеними цілями. Водночас темпи втрати симпатиків правлячою партією «Фідес» безпрецедентні в угорській історії, тому слід очікувати нових політичних потрясінь в цій країні. Понад те, за твердженням австрійського історика угорського походження Пауля Лендвай, Віктор Орбан уже створив

систему тотального контролю за громадянським суспільством та політичними інститутами, що дало підстави стверджувати, що Угорщина переживає відкат у попередній авторитарний стан. Усі важливі посади у вищому керівництві держави зайняті представниками «Фідес». А усі значимі соціальні групи або включені у цю систему, або «їм заткнули рота», зазначав П. Лендваї [14].

Президентські і парламентські вибори 2015 р. у Польщі змінили розстановку політичних сил на користь донедавна опозиційної партії «Право і справедливість», член Анджей Дуда обійняв посаду президента держави (за нього проголосувало 52% виборців). Це, за твердженням експертів, стало своєрідним політичним землетрусом для країни, оскільки жодне соціологічне дослідження не віддавало йому перемоги на президентських виборах [15]. Донедавна опозиційна партія «Право і Справедливість» – парламентська партія, яка вперше за всю історію Третьої Речі Посполитої здобула на парламентських виборах 2015 р. більшість у парламенті і самостійно сформувала уряд. Ця партія об'єднує навколо себе консерваторів-евроскептиків. А. Дуда є категоричним противником нинішньої моделі розвитку Польщі і жорстко критикує умови членства Польщі в ЄС. Тим самим перемога А. Дуди означає істотну зміну політики Польщі у ЄС. У 2005 – 2007 рр. під час домінування партії «Право і Справедливість» у Польщі поглибилися внутрішньополітичні конфлікти, відбувся досить консервативний поворот у внутрішній політиці Польщі і стала більш націоналістичною зовнішня політика. Скажімо, «Рух Кукіжа», який з'явився у Польщі, у пресі називають новою силою, яка здатна посунути при владі усі політичні сили, які все ще вважаються вихідцями з 1989 року [16]. Тому голосування за А. Дуду є насамперед протестом проти політики, яку проводили соціал-демократи у внутрішній політиці, і бажанням зміни покоління у польській політиці, оскільки електоратом Дуди є молоде покоління. Б. Коморовський – представник партії «Громадянська платформа», якого називали «іконою антикомуністичної опозиції в 1970 – 1980 рр.», будував свою політику на поглибленні реформ і змін, які відбувалися у Польщі протягом останніх 25 років. Його політика ґрунтувалася на протидії «раціонального» (проєвропейська демократична, ліберальна політика) «радикальному» (анти-

система, антиєвропейськість, антипросвітництво). Загалом «Громадянська платформа» перебувала при владі вісім років і за цей час Польща істотно виросла у ЄС, ставши лідером з-поміж країн-неофітів ЄС. Однак, маючи динамічне економічне зростання, рівень безробіття у Польщі зберігався, як зазначалося вище, на рівні 10%, натомість як серед молоді безробіття становить 20%. Також незадовільним, на думку поляків, є ситуація у сфері охорони здоров'я, ситуація з пенсійним забезпеченням тощо. Однак, за твердженням П. Бураса, Б. Коморовський і «Громадянська платформа» стали заручниками власного успіху: бурхливий економічний розвиток супроводжувався підвищенням соціальних очікувань, які складно тривалий час задовольняти через циклічність розвитку систем [16]. Наприклад, Сейм 6-го скликання увалив 730 законів, причому під час голосуванні 538 законопроектів (74%) опозиція голосувала так само, як і парламентська більшість. К. Лабедж вбачав у цьому відсутність «твердої» опозиції, називаючи її ситуативною. Натомість тут радше йдеться про збіг інтересів і програм [17].

Водночас польське суспільство демонструє високі прояви популізму. Зокрема, те, що 20% виборців проголосували у першому турі президентських виборів за колишню рок-зірку, людину, яка не має вищої освіти, – Павла Кукижа, є свідченням елементарної втоми від традиційної, хоча й професійної політики, загальна втома від політичного істеблішменту, голосування на користь простих рішень і простих дій, що характерно для популістів. Натомість діяльність опозиції в парламентах Польщі попередніх скликань відзначалася більшою контроверсійністю [18]. Насправді ж Польща протягом останнього десятиріччя демонструвала дійсно високі темпи розвитку, які називають «золотим десятиріччям польської трансформації». Тому провал Б. Коморовського є радше підтвердженням того, що Польща перебуває у руслі європейської політики, де відмінності між владою та опозицією мають переважно тактичний характер, не змінюючи траєкторію розвитку країни, як це є, наприклад, в Україні. Тому зазвичай у такій країні спрацьовує «принцип гойдалок», що для транзитної країни, якою вважається Польща, є радше свідченням якісних політичних змін і консолідації демократії, ніж тривожним сигналом [19, р. 96 – 118].

Польська політика останнього року має яскраво виражений протекціоністський характер. Звідси й прийняття вкрай заполітизованого і емоційного рішення щодо визнання геноцидом поляків дії УПА у роки Другої світової війни.

Отже, **підсумовуючи**, зазначимо, що характер соціально-політичних розмежувань у країнах Вишеградської групи, за основними параметрами (економічна ситуація, етнічний склад населення, рівень безробіття, релігійно-конфесійні характеристики), доволі типові як для європейських країн. Такими ж типовими є й фактори, які спричиняють специфіку і глибину цих розмежувань. Нині очевидно, що рух у напрямі західних транснаціональних структур і згодом приєднання до ЄС та НАТО привели до зниження гостроти соціально-політичних розмежувань, які стосувалися зовнішньополітичних орієнтацій, захисту прав та свобод громадян, способів приватизації, що з часом спричинило зниження рівня контroversійності політичних поглядів і, відповідно, гостроти протистояння влади та опозиції.

Натомість для країн Вишеградської групи найактуальнішими залишаються проблеми національного самовизначення, що й обумовлювало загострення протистояння навколо зовнішньополітичних орієнтацій. Це можна пояснити тривалими періодами бездержавності і належності до «чужих» імперій. Громадяни цих країн надто гостро реагують на виклики, пов'язані із загрозою державності, що породжує ксенофобію та націоналізм. Тим часом мешканці країн Вишеградської групи менш чутливі до соціально-політичних проблем, що нетипово для жителів західноєвропейських країн. Цей висновок підтверджується й подіями останніх двох років, пов'язаних з російською агресією на Донбасі та анексією Криму. Звісно, поки що «російсько-український конфлікт» не перетворився у ще один фактор соціально-політичного розмежування, а є радше емоційною реакцією політикуму на виниклі загрози. Проте це посилює чутливість громадян цих країн до питань незалежності і суверенітету, що призводить до радикалізації політичних сил, чия риторика стосується ставлення до Росії, антиросійських санкцій ЄС. А це, своєю чергою, знижує прогнозованість політичної сцени і створює додаткові ризики у політичних процесах.

1. Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А. С. Романюк, В. С. Литвин, Н. В. Панчак-Бялоблоцка – Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2014.

2. Мельвиль А. Ю. «Воронка причинности» и волны демократии / А. Ю. Мельвиль, В. М. Сергеев // Россия. Политические вызовы XXI века. Второй всероссийский конгресс политологов. 21 – 23 апр. 2000 г. М., 2002.

3. Романюк А.С., Литвин В.С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. – 548 с.

4. Забродін С. І. Аналітичний потенціал теорій соціально-політичних розмежувань при визначенні сегментарних відмінностей у ході структуривання електорального простору в сучасній Україні // Грані. – 2015. – №2 (118). – С. 145 – 152.

5. Ethnic Policy in Contemporary East Central European Countries. Ed. by H. Chalupczak, R. Zenderowski, W. Baluk. – Lublin: Maria Curie-Sklodowska University Press, 2015. – 536 p.

6. PUBLIC OPINION IN THE EUROPEAN UNION REPORT/. Standard Eurobarometer 83. Spring 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb83/eb83_publ_en.pdf

7. 2013 Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.heritage.org/index/ranking

8. CIA World Factbook (2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

9. Europe in figures. Eurostat yearbook 2011. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. – P. 246. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-11-001/EN/KS-CD-11-001-EN.PDF

10. Freedom in the world 2017: democratic breakthroughs in the balance // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/fiw-2017-table-country-scores>

11. Fragile States Index 2015 / Report Edited by J. J. Messner. The Fund for Peace. – Washington, 2015. – 40 p.

12. Slovenské voľby '12 Čo im predchádzalo, postoje a výsledky / editor: Vladimír Krivý Sociologický ústav SAVю – Bratislava, 2012.

13. National interests and the European integration. Contradictions or Complementarities? The case of Slovakia. Juraj Marusiak / Partnership for prosperity: Materials of the international scientific and practical conference «Republic of Belarus – European Union: problems and perspectives of partnership», Belarus, Minsk, June 13–14, 2013 / Institute of Philosophy NASB. – Minsk: Law and Economy, 2014. – 278 p.

14. Лендваї П. Інтерв'ю інтернет-виданню «Вільна зона». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.szona.org/vengriya-na-puti-k-avtoritarnomu-rezhimu-ili-nedovolstvo-druzyami-putina/#t20c>

15. Buras P. President Duda: What happened in Poland? European council of foreign relations. 25 May, 2015// [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ecfr.eu/article/commentary_president_duda_what_happened_in_poland3041

16. Prebudowa sceny politycznej w Polsce // Pressmania. 16.06.2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: pressmania.pl/?p=14860

17. Labeds K. Opozycja w VI kadencji Sejmu (2007 – 2010) // Polityka I Społeczeństwo. – 2012. – №9. – S. 176 – 184.

18. Volebné programy politických strán vo voľbách do NR SR 2012 Matúš Mišík a Peter Plenta // Politická participácia na Slovensku v kontexte parlamentných volieb 2012 roku / ed. Marec Rybar, 2014 UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE. – P. 71 – 114.

19. Postcolonial Central Europe. Between domination and subordination. The example of Poland. Monika Popowa. – Warsaw, 2015.